

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanusított szíveségét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetleit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1906.

TARTALOM.

A Korbuly-család vázlatos története (két képpel). I. — Szongott Kristóftól.

A bujdosók és az örmények. — Dr. Herrmann Antaltól.

Felhívás megrendelésre. — Szongott Kristóftól.

„A magyarok eredete“ című, külön könyv-alakban is megjelenő munkához írt „Előszó.“ — Sz. K.

„A magyarok eredete“ című munka tartalomjegyzéke. — Sz. K.

Mélyen tisztelt Olvasóimhoz!

Az „Armenia“ a jövő 1907. év január 1-én huszonegyedik (21) évfolyamába lép. Folyóiratunk ezután is az eddig jónak bizonyult irányban fog haladni. Azért mélyen tisztelt Olvasóinkat tisztelettel kérjük, hogy előfizetéseiket megújítani és folyóiratunkat ismerőseik körében terjeszteni sziveskedjenek.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona (4 frt), félévre 4 korona (2 frt), egyes füzet ára 80 fillér (40 kr).

Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ tagsági díja egész évre 10 korona (5 frt), melyből nyolcz (8) korona (=4 frt) megy az „Armeniá“-ra és a megmaradt két (=2) korona az „Örmény-Múzeum-Egyesület“-é. A ki tehát a jövő év elején tíz (10) koronát beküld akár az „Armenia“ szerkesztőjéhez, akár az egyesületünk pénztárosához: Moldován Simon városi pénztáros urhoz, az arra az évre kapja az „Armeniá“-t és ezenkívül még tagja az „Örmény Múzeum-Egyesület“-nek is.

Szamosújvárt, 1906. december 1.

Szongott Kristóf

az „Armenia“ szerkesztője.

Szerkesztői izenet. H. A. Budapest. A katolikus vallásra áttért Thököly Imre fejedelemről szóló nagyérdékű tanulmánya ezen füzetből, sajnálatunkra, kimaradt. Azonban folyóiratunk januári számában közreadjuk ezt az érdekes és aktuális cikket.

A KORBULY-CSALÁD VÁZLATOS TÖRTÉNETE.

ELSŐ SZAKASZ. SZÜKSÉGES ELŐZMÉNYEK.

I. Cikkely. Szennékhárim utódai.

1. Fejezet. Az Árdzruni-család.

Krisztus előtt, midőn a szép Örményországban a hős Hájg derék utódai királykodtak: tehát az első uralkodóház (Hájg-ház, Domus Haicana, Հայազեանց արքայութիւն [Hájg-zéanczh deruthiun]) idejében az ország két részre volt osztva. Az egyik rész Nagy-Örményország nevet viselt, míg a másikat Kis-Örményországnak nevezték az idegenek.¹ De Váláság (Vaghárság, Valarsaces, Kr. e. 150), a második uralkodóház (Arsacidák, Ársugunikh, Արշակունիք) alapítója megszüntette ezt a felosztást... és az országot helytartóságokra (satrapia) osztotta, melyeknek élére helytartókat állított. Az újonnan kinevezett helytartók között volt Váláság királynak egyik legkedvesebb embere: Árdzruni is. Erről Chorenei² ezeket mondja: „Az Árdzruniak — tudom, hogy nem Árdzruniak, hanem — Árdzivuni-ak³ voltak ő előtte⁴ is a sashordozók. Elhallgatom a Hátámágérdben elmondadni szokott mesék hiábavaló elbeszélését. „A míg a gyermek szendergett, az eső és nap ellenkeztek; de egy madár árnyéka kedvezett⁵ az eltikkadt

¹ L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története. Eredeti örményből fordította és magyarázó jegyzetekkel ellátta Szongott Kristóf. 1892., 2. lap.

² L. Chorenei—Szongott, Nagy-Örményország története, második könyv, 7. fejezet, 8. lap.

³ Ardzu, vagy árdziv (արծիւ: sas) és uni (ունի: van, bír, hordoz) örmény szavakból. Árdzivuni: sastartó, sassal ékitett zászlóartó; aquilifer: der den Adler, d. h. die Hauptfahne der Legion trägt.

⁴ Váláság előtt is ez a család zászlóartó volt.

⁵ Befődte a madár szárnyaival.

gyermeknek... Ez a két ház: az Árdzruniak és Kénuniak Szennékhárim utódaitól származtak“. De mivel Szennékhárim¹ király volt: az asszirok királya volt, ki Ninivében székelt, bátran állithatom, hogy a híres Árdzruni örmény család királyi vérből származott. És állításom helyességéről maga Chorenei, az örmény Herodot tesz kétségbevonhatlan tanúságot.

Erről a királyi vérből származott Árdzruni családról a szerzetalapító Mechithár, fölötte becses, nagy alapossággal írott munkájában (második rész, 286. lap) ezeket írja:

„Az Árdzruni család Nagy-Örményország egyik helytartó (satrap) családja volt; ez a család azért kapott Árdzruni [mi azt jelenti: sással bíró (*ἄρδρουνος ἰπέρ*: ipér the árdzuisz unikh)] nevet, mert ezen család ősei vitték Valárság örmény király előtt a sast.² Az Árdzruni család Álcznikh (örmény) tartomány Szászun kerületében lakott. Ebből a családból nemcsak igen nagy és vitéz örmény fejedelmek származtak, de sok (örmény) király is ebből vette eredetét (*Σαργγ ἡλίβη ἰθδοῦθηδ ἡε πωε ἡελουίρη* *Σαργγ, ἡλίβη ἡε ἰθδοῦθηδ πωαῦθηδ*: horoch élin médzámédz jév khács is-chánkh hájocz, élin jév thákávorkh pázumkh); ezek előbb Váspurágán földjét³ birták, később a nyugoti vidékekre mentek. Ebből a családból eredt Szenekhárim uralkodó is, ki Szebásztebe ment lakozni.“

Erről a Szenekhárim királyról Mechithár idézett munkája (második rész) 345. lapján ezeket mondja: „Szenekhárim örmény uralkodó az Árdzruni családból származott, ki a keresztségben János nevet kapott. Ez előbb Nagy-Örményország, Váspurágán tartományában királykodott; de midőn látta, hogy a Keleten elhatalmasodott török népnek ellent nem állhat, ott hagyta tartományát, melyből átadott tíz várost, 62 vár-t és négyezer nagy falut Vászil görög császárnak, — maga pedig négyszázezer férfiúval Nyugat felé ment és Első-Örményország fővárosában: Szebászteben lakott“.

¹ L. Mechithár, második rész, 206. lap. Erről tesz említést a Szentírás is (4. Királyok, 18, 13).

² Sással ékített zászlót. Sz. K.

³ Nagy-Örményország egyik tartománya.

A világhírű Chorenei és a nagytudományú Mechithár műveiből merített hiteles idézetekkel bizonyítottam be tehát azt, hogy a nagyon jelentékeny, kiváló Árdzruni család, mely több igen nagy és vitéz fejedelmet és sok uralkodót adott az örmény nemzetnek, maga is királyi vérből származott utódoktól vette eredetét . . .

Árdzruni Leon, ki mint császár kormányozta Byzancz trónjáról a kelet-római birodalmat, — szintén ezen híres családból származott.

És itt — mielőtt általmennék az Árdzruniak azon származékaira, kik e hazában telepedtek le, — bemutatok írásban és képben egy Árdzrunit, ki nemcsak eredetre nézve Árdzruni, hanem viselte a díszes Árdzruni nevet is!

2. Fejezet. Árdzruni Gergely.

Gergely Árdzruni

„Vagyonos szülők gyermeke volt, kik Perzsa-Örményországból kivándorolván, Tiflisben telepedtek le. Atyja Árdzruni Jeremiás mint önkénytes, orosz katonai szolgálatba lépett és felvitte a tábornokságig; bizonyos ideig volt Tiflis főpolgármestere is. Nagy háza, mely a legszebb utczában a főhercegi palota mellett épült, Tiflis ritkaságai közé tartozik; egyik része színházi épület. Árdzruni tábornok „Jérázahán“ (Álmoskönyv) című műve igen szép örmény népmeséket tartalmaz.

Árdzruni Gergely a gymnasiumi tanfolyamot Tiflisben tanulta, egyetemi tanulmányait Szt-Pétervárt kezdette és Németországban végezte. Mint bölcsészettudor rövid

ideig tartózkodott Bécsben is a mechitharistáknál, innen Szt-Lázár (Velence) szigetére ment, hogy ott még jobban tökéletesítse magát az örmény irodalomban, nyelv- és történelemben.

Már egyetemi hallgató korában küldözgetett tudósításokat Szt-Pétervárról a tiflisi „Meghu Hájászdáni“ (*Մեղու Հայաստանի*: Örményországi méh) című lapnak. Már akkor foglalkozott azon tervvel, hogy majd tanulmányai befejezése után Tiflisben „Méság“ (*Մշակ*: Munkás) cím alatt lapot alapítand . . .

És alig tért vissza Tiflisbe, midőn — sokaknak meglepetésére — 1865-ben megindította dr. Árdzruni Gergely, mint szerkesztő-kiadó „Méság“ című irodalmi, közgazdasági és politikai lapját. Ez a nagyon művelt férfiú, kinek gazdag apja igen befolyásos tábornok és főpolgármester volt, nem fogadja el a magas állami hivatalt, hanem behúzódik a szerkesztőség szobáiba.

Árdzruni tudta a módját, hogy miként kell lapjával hatást idézni. Ugy lépett fel, mint népének és országának erélyes védője. Mindjárt kezdetben erősen kikelt azok ellen, kik hivatva voltak a nemzet és ország érdekében cselekedni és még sem törődtek — kötelességeik teljesítésével. Minden mulasztásból és rendetlenségből, mind abból, mi az iskola, egyház, színház, egyletek és intézetek színpalái mögött történt, Árdzruni égető napi kérdést csinált. Polgáriasító eszméit röviden, világosan és érthetően adta elő vezércikkeiben, melyeknek rendesen olyan érdekes címeket adott, hogy mindenki sietett azokat elolvasni. Ezáltal megnyerte a közönség érdeklődését.

A nagy közönség igen meg volt elégedve a „Méság“-ban használt pártatlan hanggal, mely gazdagnak, befolyásosnak ép úgy megmondotta az igazat, mint az oroszosító rendszabálynak, mely azt követelte, hogy az örmény tulajdonnevek mellől ezután hagyják el a jelentéssel bíró örmény -ján szótagot és a helyett az orosz -off szótagot használják . . . Ekkor sokan olvastak lapot — hazafiságból és sokan olvasták Árdzruni hazafias lapját.

Árdzruni merészelt nemcsak kiadni egy ilyen lapot, hanem volt bátorsága lapjában mindazt pártfogása alá

venni, ami — örmény. Bátorságáért mindenki becsülte. E nagybecsülés azonban akkor érte el tetőpontját, midőn a „Kawkas“ című orosz hivatalos lappal folytatott polemia miatt a törvényszék elé idéztetvén, ott a pert — megnyerte. „Hogy mer egy örmény lap — mondták a per előtt — a hivatalos lappal polemiába bocsátkozni“. És a per után ezek mind elnémultak.

Az ilyen meglepetések elterjedést szereztek a népszezerű „Méság“-nak, mely nagy befolyást gyakorolt a népre. Mivel e lap a szenvedőket pártfogás alá vette, azért ezek elnyomóikat e szavakkal fenyegették: „Ha tovább is folytatja gyalázatos tettét, neve meg fog jelenni a Méságban“. És az elyomók félték e fenyegetéstől! Kiváncsian várja mindenki a „Méság“ megjelenését; az olvasó újságot keres. — Az iparos azt az időt, míg inasa a műhelyt kitakarítja, Méság-olvasásra fordítja. Még a hordár sem ül az utcán tétlenül, hanem — lapot olvas. Itt mindenki tudja, hogy az olvasás hasznos.

De a „Méság“ még mélyebb gyökereket vert. A tiflisi salon-okban, hol ezelőtt az orosz és francia nyelv uralkodott, az örmény foglalta el a tért. Most itt az örmény nyelv a divatos... És Árdzruni — hogy elkerülje az egyoldalúságot — munkatársakül megszerezte a legjobb erőket: a búsvíg Ámerikiánt, a humoros tárczaczikk- és színműíró Szuntugiánt, a regényíró Ráffi-t, Ághájánt és a t. Ezen írókkal együtt megnyerte ezeknek párthiveit is. Sok tehetséges embert ő segített az írói pályára; bárkinek szívesen szolgált tanácscsal. Ő buzdította a híres örmény regényírót, Ráffit is az írásra. Ha lapjában Ráffinak tért és alkalmat nem nyújt, ez a kitünő ember máshelyütt fényes tehetségeit talán nem is érvényesíthette volna. — Egyik legderekbabb és legtehetségesebb munkatársa fivére: dr. Árdzruni András, az ismert mineralog, ki Berlinben elhiresült egyetemi tanár. Népszerű leveleit szívesen olvassák.

Nagy érdekléssel olvasta a közönség a „Méság“ külföldi közleményeit, Orosz-, Török- és Perzsa-Örményvrszágból s Európa némely fővárosaiból hozott leveleit. E közlemények egyrésről Örményország ezen vagy másik részének belső életéről, pénzügyi vagy helyi viszonyairól, iskolaügyéről és

a t. szólanak, másrésről az európai levelezők a tudomány állásáról, a művelődés haladásáról és egyéb újdonságokról hoznak tudósítást.

Ezeknek a levelezőknek lehet főleg köszönni azt, hogy az örmény olvasóközönség kezdett az iránt is érdeklődni, mi házán kívül történik. A „Méság“ előtt Orosz-, Perzsa- és Török-Örményország egészen elkülönözve élt a nélkül, hogy egyik rész tudott volna valamit a másiktól. Ebből magyarázható meg az is, hogy Orosz-Örményország irodalmi nyelve egészen külön, önállóan fejlődött, úgy, hogy most két irodalmi örmény nyelv van: az orosz- és török-örményországi, noha a két irodalmi nyelv között nincs nagy különbség.

Árdzruni levelezői Perzsa- és Török-Örményország helyi viszonyairól értesítették az olvasót; másrésről maga a szerkesztő nem egyszer fejezte ki sajnálatát a fölött, hogy egy nemzet, mely habár politikailag három részre van osztva, de egyazon nyelvet beszél, egy országban lakik, miért érdeklődik oly kevéssé a másik részben lakó testvérek helyzetével. Ily módon terjedt el a „Méság“ Orosz-Örményország határain túl is. Cikkei mindenütt érdeklődést keltettek. A „Méság“ példáját kezdték a többi (különösen a török-örményországi) lapok is követni és foglalkoztak Örményország többi részeiben lakó testvéreikkel is és igyekeztek köztük és azok között legalább irodalmi összeköttetést létesíteni.

Árdzruni mindig arra törekedett, hogy eszméivel nemzetét nemzeti öntudatra keltse. Ezen eszmék különösen Török-Örményországban találtak meleg fogadtatásra; a „Méság“ itt oly élénk mozgalmat keltett, oly nagy befolyást gyakorolt az olvasóközönségre, hogy a török kormány tanácsosnak találta a „Méság“-ot Törökországból kitiltani.

Annak bebizonyítására, hogy mekkora befolyást képes a „Méság“ olvasóira gyakorolni, ime egy példa. Az orosz-török háború után kiűt Török-Örményország egy részében az éh-inség. Árdzruni ezek érdekében egy felszólítást tett közzé — és a segélyező bizottság nem kapott annyi venni-való gabonát, mennyi segélypénz gyűlt össze.

Nem kisebb a befolyás, mit a „Méság“ Örményország szomszéd népeire, egész Kaukazusra gyakorolt. Első volt Georgia, mely Árdzrunitól felbátorítva kezét fogott az örményekkel, hogy küzdjenek az előhaladás- és műveltségért úgy, mint egykor e két nemzet ősei tettek. El is kezdettek a georgiaiak e szellemben dolgozni és követték az örmények példáját, kiktől rendszeren elfogadják mindazt, mi új, de jó.

A mohamedánok is akarták e példát követni. Egy művelt perzsa indított is Bakuban egy perzsa lapot „Akindsi“ név alatt (minek jelentése: Méság, Munkás); programjában nyíltan vallotta is, hogy Árdzruni elveit, irányzatát akarja követni, de előfizetők hiányában a lap rövid idő múlva megszűnt élni.

A „Méság“ a külföldön is ismeretes; az európai lapok gyakran idézik különösen azóta, hogy Tiflisben és Konstantinápolyban sajtópere volt. Árdzruni folyton arra törekedett, hogy a „Méság“-ot azon a színvonalon tartsa, melyen az európai lapok állanak. Lapja is hozott eredeti, sőt távirati tudósításokat azokról az eseményekről, melyekről az európai sajtó is megemlékezett. Bármely világ-eseménynél lapja képviselte az örmény sajtót. A bécsi villamos kiállítás alkalmával is ott volt a „Méság“ képviselője. A kiállítást tudvalevőleg boldogult trónörökösünk: Rudolf Ő Fensége nyitotta meg, ki a többek között ezeket mondotta: „Arról, hogy mily nagy érdeklődést tanusít a művelt világ a bécsi villamos kiállítás iránt, tanuskodik az a körülmény is, hogy a sajtó számtalan képviselői között van egy örmény is, ki az örmények távolfekvő hazájából jött ide“. — A párisi irodalmi kongresszuson maga Árdzruni képviselte az örmény sajtót“. (Cselingárián Jakab).

*

Árdzruni Gergely, kinek atyja Árdzruni Jérémiás, a híres tábornok, sok vagyonnal bírt — ott hagyja a fényt, a gazdagságot és atyja akarata ellenére az írói pályára lép. E pályán, hol annyi érdemet szerzett, már 25 évet töltött. Tisztelői 1890. máj. 18-án ünnepelték 25 éves írói munkásságának jubileumát. Az üdvözetek és arany-ezüst ajándékok, miket különböző helyekről küldöttek tisztelői:

öregek, ifjak, asszonyok, leányok, örmények, georgiaiak, sőt még zsidók is, az „Aghpiur“ című örmény folyóirat szerkesztőségében voltak szemlére kitéve. Jelentékeny férfiak több mint 200 táviratot küldöttek. Tisztelegésekkel telt a nap első fele. Délben 250-en ültek asztalhoz. A terem fel volt ékesítve: ott volt látható Árdzruni arczképe és a falokon ez a felírás „Méság“ és „25.“ Bizottság ment ünnepelthez, mely öt ebédre hívta. Ámáduni örmény herceg, ki a rendező bizottságnak elnöke, ült az asztalfőn. Ebéd alatt felolvastak ugyan néhány táviratot, de a többit nem győzték. Előbb a czar- és katolikoszért üritettek poharat; felköszöntették aztán Árdzrunit. Most ünnepelt vett kezébe poharat; szépen beszélt. „Eszméim — mondá a többek között — melyeknek kifejezést adtam, közősek az emberiséggel. 1865-ben kezdtem irni, 45 éves vagyok, gyöngülni kezdtem és félttem, hogy nem leszek képes mindvégig a zászlót kezemben tartani; de tanusított rokonszenvek új erőt kölcsönöz nekem, hogy a zászlót ki ne ejtsem kezemből...“ Estve Árdzruni tiszteletére az örmény színészek Der-Krikoreáncz „Nino eljegyzése“ című darabját játszották. Feláldozta ünnepelt ifjú korában millióit, nyugalját és jövő állását, de ezek helyett ezer meg ezer szív rokonszenvét kapta. Az ünnepély alkalmából Málucheán nevű író egy 96 lapra terjedő füzetet adott ki „Mêdkhi Méság“ (Az ész művelője) cím alatt, melyben elmondja, hogy ki Árdzruni, mit művelt és mit szándékszik még tenni. Ezen lélekemelő ünnepélyről az „ásugh“-ok (népdalnok) sem hiányoztak. Örmény szokás szerint ugyanis minden felköszöntés után vagy zene vagy ének következik. Ritka eset, midőn az ásugh akkor rögtönzi dalának szövegét: ez az eset megtörtént Árdzruni jubileuma alkalmával.“ Árdzruni Gergely Moszkvában született 1845. febr. 27-én. Kitűnő tanárok vezetése mellett jó nevelésben részesült. Gyermekkorában francia nyelven már lapot szerkesztett, melynek olvasói: fivérei és nővérei voltak. A középiskolát Tiflisben tanulta, az egyetemi tanfolyamot Moszkvában és Szent-Pétervárott végezte. 1867-ben Heidelbergben bölcsészetet hallgatott, itt nyert doktori oklevelet is. Hallgatott 1869-ben Párisban

és Bécsben nemzetgazdasági előadásokat is. Az örmény nyelv körébe vágó tanulmányait a bécsi és velencei mechitharistáknál egészítette ki.

MÁSODIK SZAKASZ.

ÁRDZRUNIAK MAGYARORSZÁGON.

I. Czikkely. Az Árdzruni-család elágazásai.

1. *Fejezet. Hány Árdzruni eredetű örmény család van Magyarországon?*

A nemzeti királyok bölcs kormányzata nagygyá, gazdaggá, hatalmassá tette Örményországot; fejlődött az ipar, virágzott a kereskedelem, szaporodott a tanintézetek száma, az irodalom elérte aranykorát... De szaporodott az irigy ellenségek száma is, melyek egyetlen egy kedvező alkalmat sem szalasztottak el felhasználatlanul: a termékeny országra rontottak és hol egyik, hol másik vidékét tüzzel-vassal pusztították. Kipótolhatlan károkat, veszteségeket okoztak a századokig tartott vallási háborúk, melyek megtizedelték a kereszténység megtartásáért küzdő vitéz örmény nemzetet. A hős Vártánok elvérzettek a csatatéren, de vallásukat el nem hagyták. És az Egyház a szentek közé sorozta őket. Volt idő, midőn a római legiokat is visszaverték az örmények; de most a vad hordák roppant számának nem tudtak ellentállani. A hősi elszántság már nem használt semmit; azért némely város lakossága összeállott... és vezetőt választott magának. Ez, üldözött, vérig kinzott testvéreihez a többek között így szólott: „Ha kiköltözünk, itt hagyjuk terjedelmes birtokainkat, fényes palotáinkat, marha-nyájainkat, a drága hazát, a nemzetet; de megmentjük életünket... és ingó vagyonunk egy kis részét és megtartjuk üdvözítő vallásunkat is!”... Így szólott... és rögtön csomagolni kezdettek: gondosan elrakták az örmény szent-ereklyéket, az egyházi könyveket, drága nemzeti viseletök egyes darabjait, a becses köveket, az arany- és ezüst-neműt, a szent-olvasót (rózsafüzér)... és — előbb megcsókolták a hazai földet — azután útra keltek könyvelt szemekkel...

A hazai örmények ősei előbb Krimben, Lengyelországban és Moldva-Oláhországban laktak; végre 1672-ben apáink I. Apafi fejedelem alatt bejöttek Erdélybe. Ezek között van elég Árdzruni-származék is! A hazai örmény családok közül a következő négy család vette eredetét az Árdzruniaktól: Esztegár-, Zászlóffi-, Hollósi- és Korbuly-család. Ezekről alább egyenként szólok.

II. Czikkely. Az Esztegár-család.

1. Fejezet. Az „Esztegár“-családnév jelentése.

...Apafi alatt több mint háromezer örmény család jött be Erdélybe. Az elpusztult országrész igen jelentékeny kárpottlást nyert a szorgalmas, gazdag, értelmes, művelt, becsületes... örményekben, kiknek az ország bár földet (habár volt elég pusztán maradt birtok) nem adott — ingyen — hová letelepedhessenek...

Az Árdzruniak származékai Korbul és Esztegár név alatt jöttek be. A Korbul név eredetéről hátrább fogok szólni. Most lássuk, hogy mit jelent az Esztegár név?

Az Esztegár család a beköltözés előtt hosszabb ideig Moldva-Oláhországban lakott, melynek erőszakos „despotá“-i arra kényszerítették országuk idegen ajkú lakosait, hogy vegyék fel a görög szertartást, ... sőt családi neveiket is cseréljék fel román nevekkal. Így fordította le az Árdzruni-család is örmény nevét románra. Árdzruni tehát = Esztegár.¹⁾

2. Fejezet. Esztegár Vártán érsek.

1843—1886.

Az Esztegár család legkiemelkedettebb tagja Esztegár Vártán, ki a mult század ötvenes éveiben ezen dolgozat írójával nemcsak egy osztályban járt, de sőt egy padban is ült; azért fölötte örvendek a jó alkalomnak, hogy gyermekkori

¹⁾ Észteag román szó: zászló, az -ár pedig román névképző, mely más, különösen a latinból átvett román szóban is előfordul és megfelel az örmény „uni“ szónak: Árdzruni = Esztegár. Ez az -ár képző megvan számos latin szóban is, így: faber ferr-a r-ius, lign-ar-ius... Árdzruni = Esztegár (Észteg-ár): zászlós.

volt jó barátomnak és tanulóársamnak áldott emlékét e helyen is megörökíthetem. Élet- és szellemrajzát igen szépen írta meg derék főesperes-plébánosunk, Bárány Lukács az „Ármenia“ ötödik évfolyamában (1891, 97 — 100 lap). A csinos munkátot itt is közre adom:

Azon idő óta, hogy a magyar nemzet bennünket örményeket szives vendégszeretettel befogadott, a magyarhoni örmény kolóniák sok jeles férfiút adtak a magyar hazának s az egyháznak, kik kiváló képességeik által fényt árasztottak az örmény névre. Ily jeles férfiú volt dr. Esztegár Vártán József, a bécsi mechitháristarend főapátja és selimbriai érsek, kinek életrajzát e néhány sorban adjuk.

Dr. Esztegár Vártán József született 1843. áug. 13-án Magyarhonban Szamosújvárt örmény kath. szülőktől. A keresztségben Adeodat — Bogdán — nevet nyert. Szülöi: Esztegár László és Korbuly Mária gyermeköket vallásos nevelésben részesíték; tanulóársai szerették és korát meghaladó komolysága miatt tisztelték. Hajlama a papi pálya iránt korán kitűnt, úgy, hogy már 11 éves korában Bécsbe vitetett fel a mechitháristák zárdájába, hol gyors felfogásával, kitartó szorgalmával, kötelességeinek pontos teljesítésével tűnt ki többi társai közül. A szerzetesi fogadalmat 1859. áug. 24-én tette le és 1862. szeptember 6-án — habár csak 19 éves volt — pappá szenteltetett. Felszentelése után széles működési kör jutott osztályrészeül; mint a szerzetesi jelöltek mestere, theologiai tanár, igazgató, helyettes főltkár, kormánytanácsos, a szerzet ügyeiben tekintélyes és kiváló részt vett. 1883-ban dr. Bosági Jakab főapátját Rómába kísérte és itt tudományos képzettsége, a tárgyalt ügyekben tanusított teljes tájékozottsága által az illetők figyelmét magára vonta. Mindenki úgy nézte ötet, mint a szerzet jövőndő apátját.

Az 1883. évi október elseje gyászba ölté a bécsi mechithárista rendet. A rend főapátja dr. Bosági Jakab jobblétre szenderült. P. Limonsián Timotheus, mint legidősebb kormánytanácsos vette át a rend kormányát s vezette az ügyeket az új főapát választásáig.

Nagy felelősség várt a rend tagjaira. A rend viszonyai a főapáti széken oly férfiút kívántak, kiben a tudo-

mányos képzettség, szeplőtlen élet és kormányzási képesség egyesüljön. Több tudományos és valóban szentéletű tagja volt a rendnek, kik hivatottsággal bírtak a rend kormányát vezetni; de a rend tagjai a főapátra várakozó nagy feladatok tudatában a szavazatok kétharmadával 1884. július 12-én dr. Esztegár Vártánt választák meg főapátjuknak.

A káptalani gyűlés, melyen Vannutelli bécsi apostoli nunczius elnökölt s melynek főtárgya a főapát választása volt, a rend történetében más tekintetben is igen emlékeztetreméltó volt; mert mint első tárgy e gyűlésben olvasgatott fel és vétetett tudomásul a rend új szabályzata, a mikor dr. Esztegár Vártán határozott nyíltsággal a rendi szabályok szigora mellett foglalt állást.

Dr. Esztegár Vártánnak főapáttá lett megválasztása örömet hozott a rend tagjainak; szülővárosa: Szamosújvár távirat útján fejezte ki szerencse-kívánatait és XIII. Leo szentséges atyánk ugyanazon év szeptember havában selimbriai érsekké nevezte ki.

Várva várt ünnepe volt a rendnek az 1884. év nov. 9-ike is, midőn a köz-szeretben álló főapát az állami hivatalok képviselői jelenlétében Vannutelli érsek által érsekké szenteltetett föl. A rend házában adott lakomán több udvari, követségi kiváló egyéniség s magas állású egyházi személy jelent meg. A lelkesedés tetőpontját érte el, midőn a főapát ő szentségét: a pápát olasz és ő felségét: az apostoli magyar királyt német nyelven köszönté fel...

Az ünnepélyek lefolyása után a főapát törhetlen akarral a szerzet ügyeinek rendezéséhez fogott; akadályt nem ismerő munkásságának tisztelettel és elismeréssel adóztak a rend tagjai. Rövid ideig tartó kormányzata alatt a pápa ő szentsége s apostoli magyar királyunk rokonszenvével dicsekedhetett; miért működése reményt nyújtott, hogy a rend ügyei előnyös lendületet fognak venni.

Már 1885. pünkösd napján a XIII. Leo pápa ő szentsége által 1885. január 23-án helybenhagyott rendi szabályokat közzéteszi remek előszóval, melyben felszólítja a rend

tagjait, hogy a szabályokban kijelölt úton haladjanak, mert csak úgy juthatnak el hivatásuk czéljához¹⁾.

1885. június havában meglátogatta a magyarhoni örmény kolóniákat: Szamosújvárt, Erzsébetvárost, a Kolozsvárt lakó örményeket s mindenütt lelkesült fogadtatásra talált. Szamosújvárt az indóháznál beláthatlan sokaság várta a vasúton érkező főapátot, ki is a plébánia-lakban a papság és a város üdvözlét szeretettel viszonzta. A szamosújvári örmény kath. egyház évkönyveiben kitörölhetlen betűkkel van beírva az 1885. évi Világosító-Szent-Gergely-napja, midőn a főapát teljes segédlettel és díszben az ünnepi nagymisét tartá... Ily szívesen s örömmel fogadták Erzsébetvároson, Kolozsvárt, hol midőn a tiszteletére adott lakomán magyar nyelven mondott felköszöntőt, a lelkesedés határt nem ismert...

Bécsbe visszatérvén újra útra kelt „Kelet“ felé, mert személyesen akarta látni kolostorait; a kolostorok ügyeit maga akarta megvizsgálni, hogy igazságosan kormányozhasson. Útja Konstantinápoly-, Aidyn-, Smyrnába valóságos diadalmenet volt; mindenütt gyűjtött rendje érdekében — tapasztalokat.

1886 év május havában Rómába érkezett, hogy magát pápa ő szentségének bemutassa és a rend ügyeiben tárgyaljon; de nem hitte, hogy a bécsi anyakolostort többé nem fogja látni és nem fogja fogadni a bécsi rendtársak üdvözlét! Rómából visszatértében 1886. június 23-án érte utól a halál Triestben.

Az általánosan kedvelt főapát váratlan halála nemcsak a rend tagjait rendítette meg, hanem mindazokat, kik a főapátot a közelben s a távolban ismerték. A főapát szülővárosa: Szamosújvár főegyházának nagy harangja búsan hirdeté a nagy veszteséget. A rend kormányához intézett számos részvétírat fényesen igazolta, hogy mennyire szerették az elhunytat. A rend elveszté benne édes atyját, büszkeségét! Porait Bécsbe hozták, néhány napig a templomban ravatalra helyezték és 1886. július 1-én dr. An-

¹⁾ Constitutiones congregationis mechitaristarum Viennensium approbatæ a Leone XIII. Pontifice optimo maximo, Viennæ 1885.

gerer Eduard által tartott halotti gyászszertartás után a templom sirboltjába helyezték el a feltámadás nagy napjáig. Szamosújvár város közönsége jegyzőkönyvileg fejezte ki részvétét s fájdalmát és elhatározta, hogy arczképét megörökítetteti. Sikerült arczképe, mely a plebániának termét díszíti örök időkre hirdetni fogja, hogy Szamosújvár, e nagy fiának emlékét méltó tiszteletben tartja!

* * *

Dolgozatom teljessége megkívánja azt, hogy itt is közzé tegyem azt a szépen sikerült költeményt, melyet 1893-ban az „Armenia“ hasábjain gyönyörködve olvastunk :

Esztegar Vártán érsek.

ESZTEGÁR VÁRTÁN ÉRSEK

HALÁLA ÉVFORDULÓJÁN.

————— († 23. VI. 1886.) —————

Ösi szokások közt, de magyarként él e hazában
Az a marok kis nép, melyre Te büszke valál.
Elhagytad honodat, mint gyermek s férfi korodban
Már tudomány s hivatás érseki polczra emelt.
S mint főpapjuk térve meg Erdélyben feleidhez,
Szent hona földjére sirva borult a fiú.
Eljöttél mi közénk buzdítva vigasztal a lelket,
Hisz vigaszúl szolgált ez a szó Mechithár.
S már hét éve, hogy élte delén megtört a nemes szív,
És vele annyi remény csillaga áldozta le.
Pár év is nagy idő az öröklét végtelenében,
Gyászemléke, ha él, annak a kít szerettél.
S hogy még nem feledénk, ime Érted kél ma fohászunk:
„Hájk népének, Uram, sok ilyen hű fiat adj!”

MERZA GYULA.

3. Fejezet. Dr. Esztegár László.

Az Isten intézkedéseit keresztényi türelemmel, zugalódás nélkül kell elviselnünk; de azért még most is mélyen fájlaljuk, hogy oly korán költözött el az élők közül dr. Esztegár László, ki előbb szorgalmas tanítványunk volt, később — mint az „Armenia“ tehetséges, derék munkatársa igen talpraesett cikkekkel irt folyóiratunkban. Tanulmányainak nagyon sikeres befejezése után egy évig a szamosújvári állami főgymnasiumnál működött, mint gyakorló tanár, innen azután Budapestre ment a Magyar Nemzeti Múzeumhoz — tisztviselőnek. Kiváló író lett volna belőle, ha életben marad. De a Gondviselés másképpen intézkedett. Abbaziában halt el, holttestét azonban onnan Szamosújvárra szállították. Temetésén a Nemzeti Múzeumot két kiváló magyar író: dr. Fehérpataki László és dr. Sebestyén Gyula képviselték.

Állandó emlékezetben tartjuk egyik becses dolgozatának ezen, nemcsak megfigyelésre, de követésre is méltó, értékes szavait: „Mi ifjabb nemzedék, büszkén vallhatjuk meg a világnak, hogy örmények vagyunk; mert megszerezték e névnek a tiszteletet azon derék férfiak, kik közé Dániel Pál is tartozott.“ (L. „Armenia,“ 1890. negyedik évfolyam, 68 lap.)

III. Czikkely. A Zászlóffy-család.

A beköltözött örmények közt egyetlen egy család sem volt, mely ‚Zászlóffy‘ nevet viselt volna: itt képződött ez a családnév — Magyarországon. Ugyanis az örmény Esztegár-család egyik ága, román jelentésű nevét szó szerint lefordította magyarra és magát Zászlóffy-nak nevezte. A mondottak szerint tehát: Árdzruni, Esztegár és Zászlóffy egy ugyanazon család, avval a különbséggel, hogy egyiknek örmény (Árdzruni), másiknak román (Esztegár) és a harmadiknak magyar jelentésű családneve (Zászlóffy¹⁾ van.

A BUJDOSÓK ÉS AZ ÖRMÉNYEK.

A dicső ősi hazából pogányok által kiűzött örményeknek sok viszontagságos hányattatás és keserves szenvedés után végre Erdély fejedelmei nyujtottak nemcsak biztos menedéket, hanem új édes hazát. Viszont az idegen zsarnokság elől menekülő erdélyi fejedelmek a keleti örmények közt találtak menedéket és nyugvóhelyet. II. Rákóczi Ferencz és bujdosó társai Rodostó örmény város-

¹⁾ Van elég hibásan képezett, vagy hiányosan képződött családnévünk; ilyen pl. a Zászlóffy-családnév is. Az örmény ‚árdziv‘ szó az Árdzruni és az ‚esteág‘ az Esztegár családnévben ugyan zászló-t jelent, de ott van az örményben az ‚uni‘ (bir, van) és a románban az -ar képző (-as, -os, -es, -ös), tehát ezt is le kellett volna fordítani. Árdzruni és Esztegár családnév helyes magyar fordítása nem Zászlóffy (mert a zászló-nak, a tárgynak fia nem is lehet), hanem Zászlósfy (az apa zászlós [zászlótartó] volt, tehát a fia is a zászlósfy [= Zászlósfij).

részben lettek barátságos ázilumra; Thököly Imre hamvait az izmidi örmények őrizték hű kegyelettel és adták át testvéri szeretettel a visszahonosítoknak. Ezekről a magyar-örmény érintkezésekről megemlékezett ugyan a mi napi sajtónk, de ezek behatóbb tárgyalást érdemelnek. Mindkét félre nézve értékes tanulságok is vonhatók ezekből.

Ez alkalommal ezen vonatkozásoknak egy igen fontos mozzanatáról, a bujdosók hazaszállítása hőskölteménybe illő eseményeinek egy fölötté érdekes epizódjáról emlékezem meg, mely elkerülte a mi tudósítóink figyelmét. A Marseille-ben „Armenia“ czímmel örmény nyelven megjelenő nagytekintélyű politikai hetilap október 18-án kiadott számában „Örmények Törökországban“ czimű rendes rovatában a többek közt ezeket írja a bujdosók hazaszállítása alkalmából:

„Méltóságos Fraknói püspök, Thumáján János * társaságában meglátogatta Szábbághián örmény kath. patriarchát (Konstantinápoly). A látogatás ideje alatt szó volt a Magyarországon tartozkodó örményekről, kiknek száma 30—40,000. Ezekre vonatkozólag Szábbághián így nyilatkozott: Kivánatos, hogy ott (Magyarországon. Szerk.) az örmény egyházakat olyan egyházi férfiak kormányzására bizzák, kik örményül tudnak és az örmény rítus, liturgia s örmény autonom szokások fentartására és megőrzésére alkalmasok. Erre Fraknói püspök azt felelte, hogy a magyar kormány igen nagy hajlandóságot mutat ezen kérdés iránt, következőleg szívesen fogja a patriarkha kívánságát teljesíteni. . . és megígérte, hogy visszatérte után ő maga is fog ezzel a kérdéssel foglalkozni.“

A keleti örményeknek magyarországi testvéreik iránt tanúsító meleg érdeklődéséről tanuskodó e szép nyilatkozatokra megjegyezzük: elég sajnós, hogy hazánkban körül-belől csak fél annyi örmény van, a hányat a nagynevű patriarkha említ, — hogy jelenleg tudós, derék örmény papok gondozzák nálunk az ősi örmény ritust és hagyó-

* Ez az eszes főpap néhány évvel ezelőtt (akkor még Ázarián patriarkha titkára volt) meglátogatta volt folyóiratunk szerkesztőjét itt Szamosúvárt. Szerk.

mányt. Azonban az, hogy ez a jövőre is biztosíttassék, nemcsak örmény faji, hanem magyar nemzeti érdek is. Erre a célra Erdélynek apostoli ihletségű, prófétai felvilágosodottságú főpásztorától, aki hatalmas új lángot gyújtott a katolikus hitélet oltárán, korszakos üdvös intézkedések várhatók. E célra működik közre közvetve az „Örmény Múzeum.“ Ez irányban a magyar kormánynak is, a mely eddig nem igen volt részrehajló az örmények érdekében, alkalma lesz tényekkel tanusítani jóakarátát a leg-hazafiasabb nép-elem iránt. És e tekintetben bizton reméljük azt, hogy nagy hatással lesz Fraknói püspök közbenjárása. Fraknóinak talán a legemelkedettebb álláspontja, a legtágabb szemhatára van kulturpolitikuskaink közt. A tudomány és művészet, a hazafiság és jámborság, a humanitás és bölcsesség legmagasabb szféraiban mozog alkotó szelleme. Természetes tehát, hogy a legmelegebb rokonszenvvel viseltetik az örmények iránt. Az ő lelkesítő szankciója szilárdította meg e sorok szerény írójának hitét és bizalmát is örmény célú őszinte törekvéseinek sikerében.

Szamosújvár, 1906. nov. 18.

Dr. Herrmann Antal.

Felhívás megrendelésre.

Legújabb munkám, mely ezt a címet viseli: „A magyarok eredete és őslaka,“ — már kikerült a sajtó alól. A fölötte érdekes cím megmondja azt, hogy miről szól ezen szükséges munka, melynek teljes tartalmát a szives olvasó a jelen füzetben találja meg.

A munka, mely 23 nyomtatott ívre terjed, — ára füzve példányonként 4 korona. Megrendelhető Szamosújvárt az „Armenia“ szerkesztőjénél.

Szamosújvárt, 1906, decz 1.

Szongott Kristóf,
az „Armenia“ szerkesztője.

ELŐSZÓ,

melyet a „Magyarok eredete“ című külön könyvalakban is megjelenő munkámhoz irtam.

A halhatatlan érdemű gr. Kuun Géza, ki munkáimról mindig elismeréssel szólott, ki nemcsak állandó előfizetője volt az „Armenia“-nak, hanem egyik legtudósabb munkatársa is, — néhány évvel ezelőtt a következő levelet intézte ezen munka írójához:

Tisztelt Szerkesztő úr! A m. tud. Akadémia a Millenium alkalmából egy oly történeti forrásmunka kiadását határozta el, mely „hivatva lesz mindazon emlékeket, írott forrásokat és leleteket, a tudomány mai színvonalán álló kiadásokban felölelni, magyarázni és minden oldalról megvilágítani, melyek a honfoglalás történetének, a benne szereplő népek viszonyainak és műveltségi állapotának megismerésére tudományos alapúl szolgálhatnak, és melyekhez az, ki Magyarország népeinek — beleértve a hódítókat és a meghódoltakat — azon korbéli történetéről, viszonyairól és műveltségi állapotáról képet akar nyerni, első sorban fordulni kénytelen“. A m. tud. Akadémia „Történelmi Bizottsága“, mely a milleniumi forrásmunka tervezetének elkészítésével s magának a nagy munkának szerkesztésével bízott meg, az „arab és egyéb keleti kútfők“ illető részeinek az előadott szempontok szerint való átnézésére és összeállítására“ e sorok íróját szólította fel. Meggyőződésem szerint a részemre jutott feladat megoldására irányuló igyekezetem csak úgy lehet sikeres, ha hazai orientalistáink szíves támogatásában részesítenek. Tekintettel a „labor plurimus“ nem kis nehézségeire, egy hő óhajtásom teljesezned, ha a tisztelt Szerkesztő úr „Armenia“ című becses folyóirata mostantól kezdve a régi örmény írók műveiből hű fordí-

tásban minél több a magyarok hajdankorára, ázsiai lakóhelyeikre, a velek érintkezett népekre tartozó adatot közölne, hogy a szóban forgó forrásmunka keleti része s az említett célra vezető kutatás ezek által lehetőleg bő mértékben gyarapodjék. „Dii facientes adjuvant“ mondja egy régi közmondás.

A m. tud. Akadémia „Történelmi Bizottságá“-hoz be-
terjesztett jelentésében a magyarok hajdankori történetének örmény forrásairól is tettem említést. Legyen szabad jelentésem ezen részét ez illetékes helyen újra előadnom következő tartalommal: „Az örmény irodalom fajunk legrégebb történetére tartozó sok érdekes anyagot rejt magában. A magyar őstörténelem iránt annyira érdeklődő Horvát István élénken óhajtotta, hogy történelmi irodalmunk ezt a becses anyagot hű fordításban bírja s céljaira értékesítse s a „Tud. Gyűjtemény“ 19-dik évfolyam 7-dik füzetében erre vonatkozólag ezeket írja: „Ki leszen az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó Örmények közül, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény írókból a magyar népeket tárgyazó helyeket?“ Az idéztem szavakban az újkori ethnographusnak méltán feltűnhetik a magyar népek többes-számalak, mintha valamikor több magyar fajú nép létezett volna s a nemzet fogalma nem volna oly gyűjtő-fogalom, melyben a főismertetők egységet alkotnak. B. e. Lukácsy Kristóf, Szamosújvár tudós plébánosa megértvén az intést, nagy fáradsággal gyűjtött historiai adatait Horvát István biztató felszólítására „saját tervei és nézetei szerint“ összeállította s e munkáját „A magyarok őselei s hajdankori nevei s lakhelyei“ cím alatt 1870-ben közrebocsátotta. Élénken emlékemben van az a tanulságos óra, melyet 1868 nyarán Szamosújvártól a nagyérdemű örmény tudóssal eltölteni szerencsés voltam. Horvát Istvánnak Pesten való találkozásakor hozzá intézett buzdító szavait háláson említette s figyelmeztetéseit, mint maga mondá, annyi idő elmúltá után is eszében tartja. Az örmény régi történetíróknak több tekintetből legjelentékenyebbekét Chorenei Mózeszt, ki az V-dik évszázad örmény íróinak sorát megnyitja, Lukácsy K. idézett mun-

kájában, mint a hogy ez másképen nem is lehetne, gyakran idézi. Lukácsy, Horvát István iskolájának bizonyos tekintetben híve lévén, fajunk őseit szintén különböző keleti népek nevei alatt keresi s az örmény történelmi s földrajzi munkákban a „magyar népeket tárgyazó helyeket“ kutatja. Szerinte Chorenei Mózes a magyarokról hun-chus, chusán, ephthalita, saka, daha és massageta nevek alatt emlékezett volna s a parthusokkal való fajrokonságokat nyilván állítja. — Szongott Kristóf, az „Armenia“ cz. folyóirat tudós szerkesztője, a jelen évben adta ki Chorenei Mózes „Nagy-Örményország története“ czímű munkáját magyarul (Szamosújvárt, 1892). Ez a munka immár az érdeklődők körében közkézen forog s a vele való tüzetes foglalkozás öskori történetünk ismeretét gyarapítani fogja. Midőn nyelvészeti tanulmányaink nagy mesterével, b. e. Hunfalvy Pállal, egy évvel elhunya előtt, fájdalom! utólszor találkoztam, Hunfalvy az örmény források fontosságát nyomtatékosan emelte ki előttem s ő is, mint a jelen évszáz első felében Horvát István, magyar öskori történetünkre nézt felette óhajtandónak jelezte az ezekkel való alapos megismerkedést. Az örmény történelmi tudósítások közül minket leginkább azok érdekelnének, melyek a magyaroknak a régi Alaniában töltött idejére, tehát a VIII-dik évszáz végétől körülbelől 836-ig terjedő időre s a Daghestán-ban visszamaradt magyarokra vonatkoznak. Az ilyen adatok jól beillenek a m. tud. Akadémia forrás-munkájának illető keretébe“. Melyek után maradtam teljes tisztelettel, Maros-Némethi, 1892. aug. 30-dikán, kész szolgája: gr. Kuun Géza.

*

Ezt a „magyar faj legrégibb történetére tartozó sok érdekes anyagot, melyet az örmény irodalom rejt magában“, dolgoztam én itt fel nagy lelkiismeretességgel... És állításaimat rögtön be is bizonyítottam. Legtöbb bizonyítás közvetlen; de van egy-két közvetett bizonyításom is. Ilyen bizonyítás a következő is: Anyakönyvi (matricularis), tehát a leghitelesebb adattal bizonyítottam be, hogy

a Lebedián család örmény (megmondottam nemcsak azt, hogy hol van meg ez a matricula [nekem járt a kezemben], hanem hivatkoztam a kötet-, lap- és tételszámra is!) és ebből azt következtettem, hogy Lebediás is, kinek nevéröl¹⁾ nyert Lebedia nevezetet, — szintén örmény volt. Ha aztán a bizonyítás ezen módja valakinek nem tetszik, bizonyítsa be ez az ellenkezőt közvetlenül... De ha nem tudja (pedig nem tudja, mert semmi adat sem áll rendelkezése alatt), akkor ne gáncscsal, hanem tartozó köszönettel jutalmazza hazafias fáradságát annak, ki habár nem faj-magyar (de azért a legjobb magyar), a legmagyarabb, legszükségesebb munkán, évekil dolgozva, ő érette is dolgozott.

Munkám befejező fejezetében megmondottam azt, hogy habár van még elég bizonyító érvem, mégis a nyelvi részben felhozott és sok példával már bebizonyított állításaim megvédelmzése végett, ha azok netalán megtámadtatásnak lennének kitéve, — senkivel szóvitába nem bocsátkozom; ugyanezt a nyilatkozatot teszem itt a történelmi részre vonatkozólag is. Nem vitatkozom senkivel több okból; először azért, mert jól tudom, hogy „nincsen kényelmesebb szerep a kritikusok szerepénél, s rendesen az a legnagyobb képű bíráló, a ki maga nem tudott semmi érdemeset alkotni.“ („Magyar Állam“ 1906. szept. 21., 214. sz. Vezércikk). Másodszor azért nem vitatkozom, mert az ide tartozó adataimat mind felhasználtam, újabb lényeges adatom pedig nincs kezeim közt. De szóvitába harmadszor azért sem bocsátkozom, mert bebizonyított tételeimet bebizonyíthatlan ellenhanggal megczáfolni nem lehet. Negyedszer azért sem állhatnék szóba — ebben a tárgyban — senkivel, mert az örmény irodalomból meritett adataimhoz szakszerűen csak az szólhatna, ki tudja az örmény nyelvet és részletesen ismeri a gazdag örmény irodalmat. Ilyen pedig — egy-két örmény ajkú munkatársam kivételével — tudtommal egyetlen egy sincs széles e hazában.

¹⁾ Megjegyzem, — ami különben köztudomású — hogy akkor „új“ örmény és „új“ magyar nem volt. Ma egy 50 kros kérelem Lew Simonból rövid idő alatt Kemény Simont csinál.

Daczára ennek, lehet, hogy lesznek merész vállalkozók! Tudta a hajdú is, hogy nem ért az új mesterséghez, mégis hozzálátott a harangöntéshez. Azonban ezeknek — szemlélve sikertelen munkáikat — a szakember legfőlebb csak ennyit sug füleikbe: „A ki nem tud arabusúl, ne beszéljen arabusúl!“ Mert régi igazság az, a mit a görög így fejez ki: „Οὐ τῶν γραμματῶν ἀπειροὶ βλέποντες ὄν' βλέπουσιν. Διπλὸν δρῶσιν οἱ μαθητὲς τὰ γραμματεῖα (itt a γράμμα örmény nyelvet és irodalmat jelent): Az örmény nyelvben és irodalomban járatlanok látva nem látnak; ellenben kétszeresen látnak azok, kik tanulmányozták az örmény nyelvet és irodalmat.“

Ez az igazság még tanuló koromban ismeretes volt előttem; azért később tanári teendőim mellett megtakarított szabad időmet az armenismus tanulmányozására szenteltem (Aetas illibata labori [Lucan]: munkára fordított élet. Impertire tempus labori [Cic.]: munkára fordítani az időt) . . . és tanulmányomnak ezen igen fontos tárgyra vonatkozó részét jelen munkámban adom közre.

Én úgy vagyok meggyőződve, hogy ezen munkámmal jó szolgálatot tettem édes hazámnak. És ennek daczára lehetnek közöttünk olyanok, kik talán (?) azt fogják mondani: „Mi jó jöhet Názáretből?“ De ezen netaláni előítéletes kifogást, mely talán azt hiszi, hogy a jó írókat csak egyedül a főváros termeli, elnémitja ezen kijelentésem, hogy a hazai armenismusra nézve Szamosújvár = Jeruzsálem. Megtörténhetik az is, hogy X-nek, vagy Y-nak nem fog tetszeni munkám egyik vagy másik része; mert az egész ellen kifogást emelni nem lehet, miután a bő bizonyítékokkal, az erős érvekkel szemben, az egyszerű tagadás semmi értékkel, semmi súlylyal nem bír. Ezeknek tehát itt már előre azt mondom, hogy: „Az ‚arabus‘ (örmény) nyelv megtanulása után írjanak az én munkámnál jobbat és akkor csekélységem lesz az első, ki előttök meghajtja az elismerés pálmáját; mert „a jó a jobbnak nem ellensége“. Lesznek olyanok is, kik csupán azért fogják munkámat gáncsolni, hogy miért használtam én örmény forrásokat, miért emeltem én ki annyira az örményt és miért tettem ezt a magyarnak szülőjévé? Ezeknek is igen könnyen adom meg igaz feleletemet. Örmény forrást

használtam, mert más irodalomban, Biborban született Konsztántin és bölcse Leo (kik szintén örmények voltak, mint enmagam) görög nyelvű irataikon kívül, — mondhatni semmi emlékezés sincs az ősokról, a régi magyarokról. Aztán az örményt nem én emelem ki, mert kiemelkedett ez a jelentékeny nemzet, mely hajdan 40,000.000 lelket is számlált, mely minden nemzet között legelőbb vette föl a kereszténységet, mely nem egy ízben verte vissza a győzhetetlennek tartott római legiókat, — a maga erejéből; én ezen művel csak az igazságot írtam le — részrehajlatlanul. Végre nem én tettem az örményt a magyar szülőjévé, hanem tette az idő és az időben az isteni Gondviselés, Kinek ezen áldásos tettében is nyilatkozó előrelátható bölcsesége mentette meg a magyar nemzet pogány rokonait az enyészettől . . .

A történelmet, a tudományos munkát nem lehet, nem szabad „gustus“ szerint írni; de azért láthatja a szíves olvasó, hogy nincs rossz ízlésem, miután a legtöbb és ezen munkában nyilvánosított igazságot én is azon forrásból merítettem, honnan merítették a két klasszikus nemzetnek, a görögök és rómaiak őselei akárhány ízben. Ime a sok közül legalább egy bizonyító példa. A görög γῆ (föld) szavát az örmény *ergir* (*erghir* = föld) gi szótagjából csinálta; tehát a γῆ, melynek régen eredeti gi alakja volt használatban, kölcsönvétel az örményből. A másik három betű (kettő elől: *er* és hátul *r*) sem ment kárba, mert felhasználta azokat a római nyelv, mely elől tett *t* és hátul *a* betűt és előállott a latin „terra, (t-err-a) szó . . .

A dicső magyar nemzet, melynek tagjaiban a szülők szép, jó, nemes tulajdonságai mind fel-lelhetők (Nomine avum referens, animo manibusque parentem: [Virg.] Neve a nagyatyjáié, bátorsága és vitézsége az atyjáié), a szülők példáját követte a nyelvalkotás terén is . . . és egy szép, zengetes, gazdag nyelvet teremtett elő, mely nemcsak az egyes fogalmakat ki tudja fejezni, de sőt a műszavak alkotására is igen alkalmas.

Éljen a szép nyelvvel és vitéz elődökkel bíró magyar nemzet, hogy hivatásának teljes mértékben megfelelhessen!

Szamosújvárt, 1906. szeptember hó 14-én, Szent-Kereszt-felmagasztalása napján.

SZONGOTT KRISTÓF.

TARTALOM.

Lap.

Bevezetés.

Első rész. Iránymesterek.

<i>I. Cikkely.</i> A különböző irányok általában	1
<i>II. Cikkely.</i> Finn-ugor rokonság.	
1. Fejezet. A magyar kevert nyelv	2
<i>III. Cikkely.</i> Török-tatár rokonság.	
1. Fejezet. Török-tatár törzsek	5
2. Fejezet. Gyakoroltak-e a török-tatár néptörzsek befolyást a magyarok műveltségére?	6
<i>IV. Cikkely.</i> Finn-ugor és török-tatár rokonság.	
1. Fejezet. Vámbéry a magyarság nemzeti létéről	8
2. Fejezet. A különböző irányban végzett munkásság eredménye	9
<i>V. Cikkely.</i> A történettudósok által követett irány.	
1. Fejezet. Történetíróink és a krónika	9
2. Fejezet. Építhetünk-e arra, mit a krónikák mondanak	11
3. Fejezet. Elfogadták-e a történettudósok a finn-ugor és török-tatár rokonságot?	13
<i>VI. Cikkely.</i> Irány, melyben Lukácsi Kristóf haladott.	
1. Fejezet. Viszonylat a magyar nyelv és a zend nyelvek között	14
2. Fejezet. A felfedezett újabb rokon	15

Második rész. Az „Armenia“ szerkesztője által folytatott kutatás eredménye.

Első szakasz. A magyarok eredete.

<i>I. Cikkely.</i> A magyar nép.	
1. Fejezet. Népvándorlás	16
2. Fejezet. Örmény kivándorlás	17
3. Fejezet. Lebedia	19
4. Fejezet. A magyarok ősei és rokonai	21
5. Fejezet. Thury József értekezése	22
6. Fejezet. Munkánk írója a „Szábartoi-ászfáltoi“ névről	23
7. Fejezet. Miért nevezték Lebedia lakóit „Szábartoi-ászfáltoi“ névvel?	25

8. Fejezet. Heraklius császár	26
9. Fejezet. A básziliusok	27
10. Fejezet. Etelköz	29
11. Fejezet. A magyarok keletkezése és bölcsője	33
12. Fejezet. A magyar faj és magyar nemzet	38
13. Fejezet. A derék ifjúnak és az élő szülőknek életkora	40
14. Fejezet. Milyen névvel nevezték a magyarok őseit, rokonnait és a magyar népet Európában a honfoglalás előtt?	40
15. Fejezet. Lukácsi Kristóf a magyar névről	42
16. Fejezet. A „magyar” és „hungar” népnév eredete és értelme	45
<i>II. Cikkely.</i> Néhány érv, melyek azt bizonyítják, hogy a magyarok básziliusoktól és örményektől származtak.	
1. Fejezet. A veszprémvölgyi apácza-monostor lakói	47
2. Fejezet. A közigazgatás nyelve	50
3. Fejezet. Aratási és jegyváltási népszokás	52
4. Fejezet. A magyar országgyűlés és a magyar eredet kérdése	53
5. Fejezet. Pogányok voltak-e az ősök mindnyájan a honfoglalás előtt?	57
6. Fejezet. A magyarok még a honfoglalás előtt keresztények és írástudók voltak	59
7. Fejezet. „A magyarok Istene”	62
8. Fejezet. Nyelvi anyag	65
9. Fejezet. Nyelvtani alakok	65
10. Fejezet. Magyar ábéczerend	65
11. Fejezet. A nemes magyar és a nemtelen rokon	65
<i>III. Cikkely.</i> Kormányforma.	
1. Fejezet. A nemzetségek	66
2. Fejezet. A néptörzsek fejei vagyis a vajdák	70
3. Fejezet. Árpád fejedelem	72

Második szakasz. Az örmények.

<i>I. Cikkely.</i> Az örmények eredete.	
1. Fejezet. Az örmények ősei	74
2. Fejezet. Schmitt a sumirokról	75
<i>II. Cikkely.</i> Nyilatkozatok az örményekről.	
1. Fejezet. Iszkender nyilatkozata	77
2. Fejezet. Pákrádce nyilatkozata	77
3. Fejezet. Egy bostoni lap nyilatkozata	78
4. Fejezet. Elisée Reclus nyilatkozata	78
5. Fejezet. Násêr-Eddin sáh nyilatkozata	80
6. Fejezet. Az „Union Republicaine” cikkéből	81
7. Fejezet. Pavinsky Adolf nyilatkozata	81
8. Fejezet. A „Revue d’Orient” egyik cikke	81
9. Fejezet. Mustafa Dselaledin nyilatkozata	82

	Lap.
10. Fejezet. Az országnak sója	82
11. Fejezet. Elisée Vaszilievics Sándor nyilatkozata	83
12. Fejezet. Bodenstedt nyilatkozata	84
<i>III. Cikkely. Két keletrómai császár.</i>	
1. Fejezet. VI. Leo és Konstantinos Porphyrogenetos nemzetisége	84
2. Fejezet. Leo kelet-római császár szövetséget köt a magyarokkal	86
<i>IV. Cikkely. Bíborban született Konstantin császár.</i>	
1. Fejezet. VII. Konstantin életrajza	87
2. Fejezet. Konstantin gyermeksége és az éjjeli támadás	89
3. Fejezet. Az udvari személyzet. Lekápenosz Román tenger-nagy társcsászárrá neveztetik ki	91
4. Fejezet. Románosz és fiainak száműzetése. Konsztantin egyedül császár	93
5. Fejezet. Konsztantin halála	94
<i>V. Cikkely. Nehány lap az örmények történetéből.</i>	
1. Fejezet. Az örmények Áram idejében	96
2. Fejezet. Emlékek, melyek Tigris, Eufrat és Ararát neveihez vannak kötve	97
3. Fejezet. A magyarok rokonainak ősei és az örmények	98
4. Fejezet. Görögök Örményországban	100
5. Fejezet. Örmény, syrus, chald, görög, arab feliratok Örményországban	102
6. Fejezet. Hún, kazár és egyéb magyar fajú népek az örmény hadseregben	103
<i>VI. Cikkely. Örmények Pannoniában és Erdélyben.</i>	
1. Fejezet. Örmények Pannoniában	105
2. Fejezet. Mennyi örmény volt a honfoglaló magyarok között?	107
3. Fejezet. Apafi Mihály örményei	109
<i>VII. Cikkely. Még néhány elvitatáztatlan érv, melyek megdönthetetlenül bizonyítják azt, hogy a honfoglaló magyarok között sok örmény volt.</i>	
1. Fejezet. Vérszerződés	110
2. Fejezet. Nemzeti színek	113
3. Fejezet. A magyar címér kettős keresztje	115
4. Fejezet. A magyar zászló	120
5. Fejezet. A nádorispán vagy udvarispán	121
6. Fejezet. A vármegye és vár-ispán	122

Harmadik szakasz. A magyarok vérrokonai és rokonai.

Első osztály. A magyarok vérrokonai.

<i>I. Cikkely. Az eddig ismert vérrokonok.</i>	
1. Fejezet. Hány vérrokont ismerünk eddigelé?	122
2. Fejezet. Miért nem jártak Ázsiában magyar nyelvrokonok után?	124

II. Cikkely. A felfedezett vérrokonok.

1. Fejezet. Örmény vérrokonság	126
2. Fejezet. Görög-latin vérrokonság	126

Második osztály. A magyarok rokonai.

I. Cikkely. A skythák.

1. Fejezet. A skytha elnevezés	128
2. Fejezet. A celto-skythák vagy nomád népek	128
3. Fejezet. „Barbár” törzsek	129
4. Fejezet. A hunn-szittyá népek	132
5. Fejezet. Görög írók a hunnokról	132
6. Fejezet. A „turk”-ok, kikről Leo és Konstantin kelet-római császárok tesznek említést, nem törökök, hanem hunnok	133
7. Fejezet. Mechithár és Chorenei a hunnokról	134
8. Fejezet. Örmény írók a hunnokról	134
9. Fejezet. Atyafiság a hunnok és örmények között	147

II. Cikkely. A parthusok.

1. Fejezet. Lukácsi Kristóf a parthusokról	148
2. Fejezet. Nehány irói hely a parthusok-, chusokról, a szaká, dáhá néptörzsekről	149

III. Cikkely. A massageták.

1. Fejezet. Bizanti Fauszt örmény író a massagetákról	150
2. Fejezet. Agathangelos örmény író a massagetákról	152
3. Fejezet. Ammianus és Zozimus a hún-massagetákról	152
4. Fejezet. Hol lappangtak 375 előtt (Kr. u.) a hunnok?	153
5. Fejezet. Áttila húnjai	153

IV. Cikkely. Az avarok.

1. Fejezet. Nehány régi író az avarokról	154
2. Fejezet. Mangold Lajos az avarokról	155
3. Fejezet. Lukácsi Kristóf az avarokról	156

V. Cikkely. A baszildák.

1. Fejezet. Herodot, Strabo, Zozimus, Cedrenus a baszildákról	158
2. Fejezet. Chorenei a baszildákról	159
3. Fejezet. Van-e különbség a basziliusok és baszildák között?	160
4. Fejezet. Még néhány örmény író a baszildákról	161

VI. Cikkely. A bolgárok.

1. Fejezet. Nagy Géza a bolgárokról	163
2. Fejezet. Lukácsi Kristóf a bolgárokról	164

VII. Cikkely. A kazárok.

1. Fejezet. Örmény írók a kazárokról	168
2. Fejezet. Konstantin császár a kazárokról	171

VIII. Cikkely. A sabirok.

1. Fejezet. A byzantinusok a sabirokról	172
2. Fejezet. Indsidseán a Sabir kerületről	173

IX. Cikkely. A besenyők.

1. Fejezet. Mangold Lajos a besenyőkről	174
2. Fejezet. Konstantin császár és az örmény írók a besenyőkről	175

X. Cikkely. A magyarok többi rokonai.

1. Fejezet. A kún	176
2. Fejezet. A hazai szláv, a német, olasz	177

Negyedik szakasz. A magyarok őslaka, régi hazája.

I. Cikkely. A régi haza felkeresésére irányzott törekvések.

1. Fejezet. Követte-e siker a hazát keresők fáradozásait?	177
2. Fejezet. Kik voltak azok, kik az ősi magyar haza felkeresése végett Keletre utaztak?	178
3. Fejezet. A magyarok szülőföldje, őslaka	180
4. Fejezet. Hol lakoztak a magyarok rokonai, mielőtt a magyarok őseivel szövetkeztek volna?	181

Harmadik rész. A magyar nyelv.

Első szakasz. A nemzeti szervezet legbecsesebb értéke.

I. Cikkely. A magyar nyelv.

1. Fejezet. Magyar írók a magyar nyelvről	185

Második szakasz. A magyar szókincs.

I. Cikkely. A magyar nyelv szóelemei.

1. Fejezet. A csodaszép épület kötelező szózata	186
2. Fejezet. Hány bányából ásták ki a magyar nyelv épületének alapköveit?	189
3. Fejezet. A magyar szóalkotás	190

Harmadik szakasz. Latin elemek a magyar nyelvben.

Első osztály. Változatlan alak.

I. Cikkely. Szavak, melyeket változatlan alakban vett be a magyar nyelv.

1. Fejezet. Bebizonyító adatok	193

II. Cikkely. Változatlan alakban (vagy csekély változtatással) átvett szavak

194

Második osztály. Változott alak.

I. Cikkely. Bővült szavak.

1. Fejezet. Bebizonyító adatok	197
2. Fejezet. Előtéttel bővült szavak	198
3. Fejezet. Közbevetéssel bővült szavak	198

	Lap.
4 Fejezet. Utóragasztékkal bővült szavak	198
<i>II. Cikkely. Megrövidítés (Apokope).</i>	
1. Fejezet. Bebizonyító adatok	199
<i>III. Cikkely. Megrövidült szavak.</i>	
1. Fejezet. Kimaradt elől egy, két vagy több betű, vagy szótag	200
2. Fejezet. Kimaradt a középről egy, két vagy több betű, vagy szótag	201
3. Fejezet. Kimaradt a végről egy, két vagy több betű, vagy szótag	202
4. Fejezet. Kimaradt előlről és a középről egy, két vagy több betű vagy szótag	206
5. Fejezet. Kimaradt előlről és a végről egy, két vagy több betű vagy szótag	206
6. Fejezet. Kimaradt előlről, a középről és a végről egy, két vagy több betű, vagy szótag	207
7. Fejezet. Kimaradt a középről és végről egy, két vagy több betű, vagy szótag	207

Harmadik szakasz. Betűcsere.

<i>I. Cikkely. Magánhangzók cserélődése</i>	208
<i>II. Cikkely. Mássalhangzók cserélődése</i>	208
<i>Negyedik cikkely. Hangátvetés (Metathesis).</i>	
1. Fejezet. Bizonyítás, mely a betű- és szótag helycserére vonatkozik	209
2. Fejezet. Szóalakok, melyek betűhelycserélődéssel képződtek	210
3. Fejezet. Szóalakok, melyek szótaghelycserélődéssel képződtek	211
<i>Ötödik cikkely. Anagramma (szóviasszás).</i>	
1. Fejezet. Bizonyítás az anagrammára	211
2. Fejezet. Szóalakok, melyek visszafelé olvasással képződtek	212
<i>Hatodik cikkely. Két nyelv elemeiből képzett szavak.</i>	
1. Fejezet. Bizonyítás	212
2. Fejezet. Szóalakok, melyek két nyelv elemeiből alakultak	212
<i>Hetedik cikkely. Önkényesen képzett szavak.</i>	
1. Fejezet. Bebizonyító példák	213
2. Fejezet. Önkényesen képzett szavak	213

Negyedik szakasz. Görög elemek a magyar nyelvben.

Első osztály. Változatlan alak.

<i>I. Cikkely. Változatlan alakban, vagy csekély változtatással átvett szavak</i>	216
---	-----

Második osztály. Változott alakban átvett szavak.

<i>I. Cikkely. Bővült szavak.</i>	
1. Fejezet. Előtéttel bővült szavak	218

2. Fejezet. Közbevetéssel bővült szavak	218
3. Fejezet. Utóragasztékkal bővült szavak	218
<i>II. Cikkely. Megrövidült szavak.</i>	
1. Fejezet. Kimaradt elől egy, két vagy több betű vagy szótag	218
2. Fejezet. Kimaradt a középről egy, két vagy több betű, vagy szótag	219
3. Fejezet. Kimaradt a végről egy, két vagy több betű, vagy szótag	220
4. Fejezet. Kimaradt előlről és a középről egy, két vagy több betű vagy szótag	222
5. Fejezet. Kimaradt előlről és a végről egy, két vagy több betű vagy szótag	222
6. Fejezet. Kimaradt a középről és végről egy, két vagy több betű vagy szótag	223
7. Fejezet. Kimaradt előlről, a középről és a végről egy, két vagy több betű vagy szótag	224
<i>III. Cikkely. Hangátvetés (Metathezis).</i>	
1. Fejezet. Betűhelycserélődéssel képzett szavak	225
2. Fejezet. Szótagcserélődéssel képzett szavak	226
<i>IV. Cikkely. Anagrammával képezett szavak</i>	
<i>V. Cikkely. Két vagy több különböző nyelvű, de egyjelentésű szó összetételéből alkotott szavak</i>	
<i>VI. Cikkely. Önkényesen képzett szavak</i>	228

Ötödik szakasz. Örmény elemek a magyar nyelvben.

Első osztály. Változatlan alak.

<i>I. Cikkely. Változatlan alakban (vagy csekély változtatással) átvett örmény szavak</i>	229
---	-----

Második osztály. Változott alakban átvett szavak

<i>I. Cikkely. Bővülés.</i>	
1. Fejezet. Előtéttel bővült szavak	233
2. Fejezet. Közbevetéssel bővült szavak	233
3. Fejezet. Utóragasztékkal (utórag, utótag) bővült szavak	234
4. Fejezet. Előtéttel és közbevetéssel bővült szó	236
5. Fejezet. Elöl bővült, hátul megrövidült szó	236
6. Fejezet. Közbevetéssel és utóraggal bővült szó	236
<i>II. Cikkely. Rövidülés.</i>	
1. Fejezet. Kimaradt elől egy, két vagy több betű vagy szótag	237
2. Fejezet. Kimaradt a középről egy, két vagy több betű, vagy szótag	238
3. Fejezet. Kimaradt előlről és a középről egy, két vagy több betű, vagy szótag	240
4. Fejezet. Kimaradt a végről egy, két vagy több betű, vagy szótag	240

5. Fejezet. Kimaradt előlről is és hátulról is egy, két vagy több betű, vagy szótag	243
6. Fejezet. Kimaradt a szó közepéről és végéről egy, két vagy több betű, vagy szótag	244
7. Fejezet. Kimaradt a végről egy, két vagy több betű, de elől bővült egy, két vagy több betűvel	245
III. <i>Czikkely.</i> Kihagyással, helycserével és betűváltoztatással képzett szavak	245
IV. <i>Czikkely.</i> Betűcsere. (Szóalakok, melyek betűcserélődéssel képződtek)	246
V. <i>Czikkely.</i> Hangáttétel (Metathesis).	
1. Fejezet. Szóalakok, melyek betűáttétellel képződtek	246
2. Fejezet. Szóalakok, melyek szótagáttétellel képződtek	247
VI. <i>Czikkely.</i> Szóalakok, melyek visszafelé olvasással képződtek (Anagramma)	248
VII. <i>Czikkely.</i> Önkényesen képzett szavak	249
VIII. <i>Czikkely.</i> Szóalakok, melyek két vagy több örmény szó összetételéből származtak	252
IX. <i>Czikkely.</i> Szóalakok, melyek két vagy három nyelvből vett, de egyjelentésű szó összetételéből eredtek	252
X. <i>Czikkely.</i> A rokonnyelvek	255

Hatodik szakasz. Török-tatár elemek a magyar nyelvben.

I. <i>Czikkely.</i> Változatlan alakban (vagy csekély változtatással) átvett szavak	255
<i>Első osztály. Változatlan alak.</i>	
<i>Második osztály. Változott alak.</i>	
I. <i>Czikkely.</i> Bővülés.	
1. Fejezet. Közbevetéssel bővült szavak	257
2. Fejezet. Utóraggal bővült szavak	257
II. <i>Czikkely.</i> Rövidülés.	
1. Fejezet. Kimaradt a szó elejéről egy, két vagy több betű vagy szótag	258
2. Fejezet. Kimaradt a szó közepéről egy, két vagy több betű, vagy szótag	258
3. Fejezet. Kimaradt a szó végéről egy, két vagy több betű, vagy szótag	258
4. Fejezet. Kimaradt a szó elejéről és közepéről egy, két vagy több betű, vagy szótag	259
5. Fejezet. Kimaradt a szó elejéről és végéről egy, két vagy több betű vagy szótag	259
6. Fejezet. Kimaradt a szó közepéről és végéről egy, két vagy több betű, vagy szótag	259
III. <i>Czikkely.</i> Betűcsere.	
1. Fejezet. Magánhangzók cserélődése	259

	Lap.
2. Fejezet. Mássalhangzók cserélődése	260
3. Fejezet. Magánhangzók és mássalhangzók cserélődése	260
<i>IV. Cikkely.</i> Hangátvetés	260
<i>V. Cikkely.</i> Hangvisszázás (Anagramma).	261
<i>VI. Cikkely.</i> Önkényesen képzett szavak	261
<i>VII. Cikkely.</i> Két nyelvből vett, de egyjelentésű szavakból alkotott összetett szó	261
<i>VIII. Cikkely.</i> A török-tatár nyelv kölcsönszavai.	
1. Fejezet. Foglalkozás a török-tatárral	261
2. Fejezet. Kölcsönvétel az örmény nyelvből	262
3. Fejezet. Kölcsönvétel a görög nyelvből	263
4. Fejezet. Kölcsönvétel a latin nyelvből	264

Hetedik szakasz. Német elemek a magyar nyelvben.

<i>első osztály. Változatlan alak</i>	264
<i>Második osztály. Változott alak.</i>	
<i>1. Cikkely.</i> Bővülés.	
1. Fejezet. Bővült a szó előtt	265
2. Fejezet. Bővült a szó a középén	265
3. Fejezet. Bővült a szó a végén	266
4. Fejezet. Bővült a szó a középén és a végén	266
<i>II. Cikkely.</i> Rövidülés.	
1. Fejezet. Rövidült a szó a középén	267
2. Fejezet. Rövidült a szó a végén	267
3. Fejezet. Rövidült a szó előtt és a végén	268
4. Fejezet. Rövidült a szó a középén és a végén	268
5. Fejezet. Rövidült a középén és bővült a végén	268
<i>III. Cikkely.</i> Hangcsere.	
1. Fejezet. Magánhangzók cserélődése	268
2. Fejezet. Mássalhangzók cserélődése	269
3. Fejezet. Szótagcsere	269
<i>IV. Cikkely.</i> Anagramma	269
<i>V. Cikkely.</i> Önkényesen képzett szavak	270
<i>VI. Cikkely.</i> Két (szóból vagy két nyelvből vett), de egyjelentésű szó összetételéből alkotott szavak	270

Nyolczadik szakasz. Olasz és zsidó elemek a magyar nyelvben.

<i>1. Cikkely.</i> Olasz elemek	271
<i>II. Cikkely.</i> Zsidó elemek	271

Kilencedik szakasz. A magyar nyelv nyelvtanához.

<i>1. Cikkely.</i> Nyelvtan.	
1. Fejezet. A nyelvtan részei	271

	Lap.
2. Fejezet. Szótan, szóhangok	271
3. Fejezet. A szóhangok jegyei	272
<i>II. Cikkely. Névképzők.</i>	
1. Fejezet. Az -as, -os, -es, -ös névképzők	273
2. Fejezet. A -ság, -ség névképző	273
3. Fejezet. Az -om névképző	273
4. Fejezet. Az -ár névképző	273
5. Fejezet. Az -ék főnévképző	274
6. Fejezet. Az ikes igék	274
7. Fejezet. Az igék személyragjai	274
8. Fejezet. A magyar ige határozatlan módjának -ni vége	275
9. Fejezet. Az <i>i</i> melléknévképző	275
10. Fejezet. A nevek többes-számú alanyeseti képzője (raga)	275
11. Fejezet. Hangugrató szavak	276
12. Fejezet. Ikciszók	276
<i>III. Cikkely. Következtetések</i>	
	277

Tizedik szakasz. Befejezés.

<i>I. Cikkely. Kiegészítő részletek.</i>	
1. Fejezet. Még néhány szó a ‚hungar‘ és ‚magyar‘ népnévről	280
2. Fejezet. A magyar zászló	281
3. Fejezet. Mikor és hol ment végbe a faji és nyelvi keveredés	282
4. Fejezet. A felfedezett édes testvér	283
<i>II. Cikkely. Zárszó.</i>	
1. Fejezet. Még egy-két szó a magyarok eredetéről	285
2. Fejezet. Végleges megoldásra várakozott kérdések	287

Adományok az „Örmény Múzeum“ számára.

I. Múzeumunk ügybuzgó alapító tagja: G ö r ö g Joachimörmény szertartású plebános Gyergyó-Szent-Miklósról ismét küldött az „Örmény Múzeum“-nak egy fölötte érdekes képet. Ez a becses kép, melynek magassága 52 és szélessége 34 cm., üveg alatt aranylécz keretbe van foglalva. Ezen szép kép felső sorának közepén van Örményország czimere. Alatta egy nagyobb csoportkép, mely azt a fönséges jelenetet ábrázolja, midőn Világosító-Szt-Gergely Tiridátes örmény királyt és családját megkereszteli. Ennek a csoportképnek aláírása következő: Մուրթ Գրիգոր Լուսավորիչ մկրտել զՏԻՐԻՏԻՍ և զուսուգանիս (Szurp Krikor Luszavorich megérde éz Dértád jév závákánisz: Világosító-Szt-Gergely megkereszteli Tiridátest és a nemességet). A csoportkép körül pedig huszonhárom örmény uralkodó arczképe látható. Minden uralkodó képe alatt az aláírás örmény. Ez a huszonhárom alak így van elhelyezve: jobbról nyolcz és balról szintén nyolcz alak, az alsó sorban pedig egymás mel-

lett hét alak. Kezdjük az alakok felsorolását felülről és balról: Áram, Árâ kéghéczig (Szép Árâ), Hâjg, Gártosz; Bârujz árâcsin thâkâgir (az első koronás uralkodó), Hêrâcseâ, Zârmâjzr, Leon Rubineân. Most menjünk által a jobb oldalra, a hol ezeknek az uralkodóknak a képei foglalnak helyet: I. Ársâsz, I. Ársâg, Nagy-Tigrân, Vâghârsâg orensztir (törvényalkotó), Szent-Âbkâr, II. Árdesesz, Nagy-Choszrov, Ásod Pâkrâduni. Az alsó sorban ez a hét alak látható: II. Eruânt, II. Szêmpâd, Vâhe, II. Hâjgâg, Árdâszesz, Tigrân, Jêruântean. Az egész képnek ez az aláírása van: *Ρωσθηρωσση σου λουουουηθηουγγ*: Örményország jöltevei). — Tartsa meg a jó Isten plebânos urat jó egészségben még sokâig, hogy még több ízben tehesen jöt Múzeumnkkal.

II. Dr. Simay János (Szamosújvár) ezeket a könyveket adta: Szekér Joakim, Magyarok eredete, a régi és mostani magyaroknak nevezetesebb tselekedeteivel együtt. Pozsony és Komárom, 1791 (kötve). — Mátyus István, Ó és új Diætetica. Pozsony 1787 (kötve). — Joannis Dekeni, e societate Jesu, Observationes Poeticae. Hildesii, 1707 (kötve). — Kossuth, A magyar forradalom végnapjairól. Pest, 1850. — Szilâgyi Sándor, A magyar forradalom története, második füzet. Pest, 1850. — Szilâgyi Sándor, A magyar forradalom napjai július elsője után. Pest, 1849. — Szilâgyi S., A magyar forradalom férfiai, első füzet. Pest, 1850. — Szilâgyi Sándor, Magyar emléklapok. Pest, 1850. — Áldor Imre, Kossuth és Perczel. Pest, 1868. — Menekvés Debreczenbe. Pest, 1850. — Kôlcsey Ferencz naplója. Budapest, 1848. — Török József, A két magyar haza gyógyvizei és fürdőintézetei. Pest, 1848. — Szenczy Imre, Julius Caesar minden munkái. Budán, 1839. — Csemiczky Sándor, A XVIII. század utolsó tizedének gyászos alkonya. Kassa, 1830. — A Corvinâkról egy 52 lapra terjedő füzet. (Az utóbbi 12 darab füze). Összesen: 15 könyv.

III. Özvegy Placsintâr Dâvidnê született Ábrahâm Polixena (Kolozsvâr) adományai: 1. Egy régi ezüst-koppantó és annak tâlczâja. 2. Egy mozâik-kêpes régi csalâdi burnot (tubâkos) szelencze. 3. Régi csalâdi ezüst és aranyozott diszgombok néhai Placsintâr Dâvid szamosújvári polgármester hagyatékából.

IV. Egy keleti himzészû piros bársony-pîpatok, a Gajzâgó-csalâd ôsi ereklyéje. Adományozó: Gajzâgó Ferencz, nyug. it. tâblai bíró Kolozsvârt.

V. Régi pénz- és éremgyûjtemény néhai Gajzâgó Manó kolozsvári ügyvéd és városi t. fôügyész hagyatékából. Adományozó: özv. Gajzâgó Manónê, született Placsintâr Sarolta, Kolozsvârt:

1. Neró római császár ritka ezüst denârja az elsô századból. 2. II. Ulâszlô (1490—1516) ezüst denârja. 3. III. Gordianus római császár bronz-érme. 4. Claudius római császár bronz-érme. (ritka). 5. IV. Béla (1235—1270) ezüst denârja (igen ritka). 6. Francia forradalom bronz-érme. 7. A II-ik keresztes hadjárat szükségletére Lyonban vert ezüst-péNZ. 8. Faustina, Antonius Pius római császár nejének nagy bronz-érme a II-ik századból. 9. Bonaparte Napoleon, a lombard kirâlysâg részére vert érme. 10. III. Zsigmond lengyel kirâly hârmâs ezüst garasa. 11. D. N.

Constantin P. F. Aug. érme. 12. I. Justinus kelet római császár (518—527 Kr. u.) érme. 13. Hunyadi Mátyás (1458—1490) ezüst-pénze. 14. Alaxander Sever római császár ezüst-pénze a III-ik századból. 15. Római köztársasági érem a Sergia nemzetség által Krisztus előtt veretve. 16. II. Lajos (1516—1526) ezüst-denárja. 17. Coccejus Nerva római császár érme az első századból. 18. Zimisces János, bizánci császár érme a X-ik századból. 19. D. M. Valens érme. 20. IV. Béla és V. István részpénze, a legrégebb magyar részpénz. 21. Cajus Licinius római császár érme a IV-ik századból. 22. II. (Vak) Béla ezüst-pénze; (igen ritka). 23. Licinius római császár, Nagy-Constantin ellenfelének bronz-érme. 24. Julian Apostata római császár bronz-érme; (ritka). 25. Tatárpénz, a tatárok által IV. Béla alatt Magyarországon veretve. 26. I. Justinianus, kelet-római császár (527—565. Kr. u.) érme. 27. Nagy-Konstantin bronz-érme; (ritka). 28. Hadrianus római császár érme. 29. Imperator Constans érme. 30. D. N. Valentinianus érme. 31. Marcus Aurelius Alexander Severus római császár (222—235. Kr. u.) érme. 32. III. Zsigmond lengyel és svéd király (1587—1632) ezüst pénze. 33. I. Vilmos német császár váltó pénze. 34. I. Ferdinánd német császár és magyar király (1526—1564) ezüst pénze. 35. II. Rudolf német császár és magyar király (1572—1612) ezüst pénze. 36. II. Miksa német császár és magyar király (1563—1576) ezüst pénze. 37. Licinius római császár bronz-érme. 38. I. Lipót német császár és magyar király (1655—1705) pénze. 39. I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem ezüst-érme 1673-ból. 40. III. Zsigmond lengyel király ezüst-érme. 41. Báthory István lengyel király ezüst érme. 42. II. Rudolf német-római császár és magyar király ezüst pénze. 43. Lipót német-római császár és magyar király ezüst-pénze. 44. III. Zsigmond lengyel király ezüst-pénze. 45. I. Ferencz n. r. császár és magyar király ezüst-pénze. 46. III. Zsigmond lengyel király ezüst-érme. 47. Rudbertus érsek vál. fejed. ezüst-pénze 1660-ból. 48. II. Ferdinánd magyar király és római császár ezüst-pénze. 49. I. Ferdinánd német-római császár és magyar király ezüst-pénze. 50., 51. Ferdinánd német-római császár és magyar király ezüst-pénze. 52. II. Rudolf német-római császár és magyar király ezüst-érme. 53., 54. I. Lipót német-római császár és magyar király ezüst-pénze. Ezekon kívül van a gyűjteményben 18 drb Kossuth-féle papírpénz (két darab tíz forintos, 4 drb ötös, 7 drb két forintos, 4 drb egy forintos és egy drb 30 kros) és 122 drb ezüst, bronz és réz-érem és emlékérem, melyek még eddig, az idő rövidsége miatt, nincsenek meghatározva.

VI. Szongott Anna úrnő (Besztercze) adott: egy bársony férfimellényt, egy pár selyem női topánt, egy pár selyem harisnyát és egy nyakbavaló diszt.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.
